

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Semlegesség, tolerancia és multikulturalizmus

[Halmai Gábor](#) [1]

Állam, egyház – államegyház?

A modern liberális alkotmányok három elvet érvényesítenek a vallásszabadság terén: a semlegesség, a tolerancia és a multikulturalizmus elveit. Ezen elvek mindegyike bizonyos fokú alkotmányos önkorlátozást igényel részben az államtól, részben az egyéntől – de ez az önkorlátozás más és más jellegű mindhárom elv esetében. A semlegesség azt jelenti, hogy az állam nem foglalhat állást a vallási hittételek tartalma, igazsága, helyessége vagy helytelensége tekintetében. Ez a tiltás azonban az egyénre nemcsak hogy nem vonatkozhat, hanem egyenesen bizonyos alkotmányos jogokat sértene, ha elvárnánk tőle, hogy ilyenfajta állásfoglalásokat ne hozzon nyilvánosságra: véleménynyilvánítási szabadságát korlátoznánk, ha meghatároznánk, mit gondolhat egyes vallások igazságáról, illetve hamisságáról. Ehhez képest a tolerancia elve már megengedi az állásfoglalást, azt viszont tiltja – mégpedig megint csak az alkotmányos jogok védelme érdekében tiltja –, hogy ezen állásfoglalások alapján vagy következményeként valaki beavatkozhatson a vallások szabad gyakorlásába. Ez értelemszerűen azt jelenti, hogy a tolerancia mind az államtól, mind az egyéntől önkorlátozást követel. A harmadik elv, a multikulturalizmus elve azt a követelményt támasztja mind az állammal, mind az egyénnel szemben, hogy fogadják el a modern állam vallási sokszínűségét, s hogy ez egyfelől lehetőség szerint vallási differenciálódásként jelenjen meg, ne pedig vallási elkülönülésben, gettósodásban, másfelől pedig hogy ezt a sokféleséget az alkotmányos rendszer is védje.

A multikulturalizmus a különböző jogrendszerekben nagyon különbözőképpen jelentkezik, és megvalósulása attól is függ, hogy egy jogrendszer az évszázadok során milyen viszonyt alakított ki állam és egyház között. Egy német példával élve: Németországban 1995-ben egy nagy visszhangot kiváltó alkotmánybírói döntés megtiltotta, hogy a fészületet az állami iskolákban kitegyék, mivel ez sérti egyes vallások képviselőinek vallásszabadságát. Közben azonban ez az ítélet megszületett, továbbra is hatályban maradt például az a rendelkezés, amely az iskolai imákat lehetővé tette, sőt, a bíróságok tárgyalótermeiben maga a fészület is ott lehetett. Ez az ítélet egyfelől a szekularizációs tendencia erősödését jelzi: a vallás nyilvános érzelmi kifejeződése visszaszorul ott, ahol az államnak – például az állami iskolákban – egyáltalán szerepe van. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság több döntése értelmében is sérti az alkotmányt diákok vallásos fogadalomra kötelezése. Az is igaz viszont, hogy ennek a bíróságnak minden egyes ülését az „Isten óvja az Egyesült Államokat és a tiszteletre méltó bíróságot” mondattal kezdik, a tanúk pedig minden amerikai tárgyalóteremben az „Isten engem úgy segítjen” formulával esküsznek. Ugyanakkor vannak ezzel ellentétes tendenciák is: Németországban és Európa más országaiban sorra születnek olyan ítéletek, amelyek éppenséggel egyre nagyobb mértékben veszik figyelembe a vallásos érzületet. Emlékeztetnék például a francia államtanács azon döntésére, amely megengedte, hogy mohamedán tanulók ne vegyenek részt koedukált torna- és úszásoktatásban, vagy akár a fejfedőt is viselhessék tanítás idején, ha ez nem akadályozza az oktatást. A multikulturalizmus tehát lényegében a szekularizációt két irányban is érinti: egyfelől növeli a vallási érzelmek figyelembevételének lehetőségét, másfelől viszont – igaz, ugyancsak bizonyos vallási és más

meggyőződések sérelmének elkerülése érdekében – éppenséggel behatárolja kifejeződési lehetőségeit.

A szólásszabadság – s ezzel saját „mániámhoz” érkeztem – ugyancsak lényeges pontokon függ össze a vallásszabadsággal. A szólásszabadság a vallás területén a semlegesség elvét követi: az állam nem foglalhat állást vallási tételek igazsága vagy hamissága – egyáltalán: tartalma – tekintetében. Ugyanakkor például a rasszista nézetek kapcsán inkább a tolerancia elve határozza meg a szólás szabadságát és korlátozásait: rasszista nézetek terjesztése is csak nagyon kivételesen tiltható – különböző tesztek különböző országokban eltérő szigorú érvényesítenek, attól függően, milyen hatást válthatnak ki a terjesztett nézetek. E jogállami szabályozások közös sajátja, hogy míg a rasszista beszéddel kapcsolatban az államnak határozott állásfoglalása kell hogy legyen, a vallással kapcsolatban ez kizárt: viszont az emberek közötti egyenlőség elveinek tiszteletben tartása érdekében világos elkötelezettség várható el az államtól.

Majd minden modern államban, különösen az átmenet időszakában lévő államokban, előbb-utóbb felmerül az a kérdés, hogyan viszonyuljon az állam az úgynevezett kiségyházakhoz, egyáltalán mi az elfogadható kapcsolat az úgynevezett nagyegyházak, és az úgynevezett kiségyházak között – függetlenül attól, hogy ez a kategória egyáltalán megjelenik-e a jogban az egyes országokban. Valamilyen tekintetben, ha nem is jogi értelemben, valamennyi társadalom megkülönbözteti a történelmi és az újabb egyházaknak a fogalmait. Önmagában az a tény, hogy a hagyományos nagyegyházak (vagy „történelmi egyházak”) afféle hitvitákat folytatnak a kisebb egyházakkal, nem kifogásolható. Az állam részéről a semlegesség követelménye azt kívánja meg, hogy az egyházak nagyságára tekintettel vagy múltjára tekintettel semmiképpen ne korlátozzanak, és különösen ne legyen a korlátozás alapja a kiségyházakkal szembeni előítélet vagy éppenséggel ízlésbeli különbség. A kiségyházakkal „hitvitázók” semmiképpen nem vethetnek be állami kényszerítő eszközöket, és ez már nem egyszerűen a tolerancia kérdése, hanem az állami semlegesség, illetve az alkotmányos jogok kérdése. Tehát egy állam nem semleges, és a modern alkotmány részét képező, vallásszabadsággal kapcsolatos alkotmányos jogok nem érvényesülnek egy olyan társadalomban, ahol a vallási közösségek létjogosultságáról, a vallásszabadságot diszkriminatív módon korlátozó törvények dönthetnek.

Végezetül szeretném hangsúlyozni, hogy természetesen a vallásszabadságnak is lehetnek korlátai, de az már nem a vallásszabadság kérdése, hol húzzák meg azokat a határokat, amelyekben belül a vallást gyakorolni lehet: felvethető alkotmányosan is olyan kérdés, hogy vajon belefér-e a vallásszabadságba például a női nemi szerv rituális megcsonkítása. A semlegesség követelménye természetesen nem jelenti azt, hogy az állam ne avatkozhatna be a vallásszabadsággal kapcsolatos kérdésbe akkor, ha valamely alkotmányos jog nyilvánvaló megsértése merül fel, ez azonban nem jelenti azt, hogy az állam a vallásokat valamely előítélet alapján minősítheti.